

PAWEŁ MIGDAŁSKI (Uniwersytet Szczeciński)

 <https://orcid.org/0000-0002-1988-7225>

Roczniki Historyczne jako organ polskich badań zachodnich w okresie międzywojennym

Zarys treści: Artykuł przedstawia rolę Roczników Historycznych w kształtowaniu polskich badań zachodnich w okresie międzywojennym. Autor omawia genezę pisma, związki z nurtem myśli zachodniej oraz udział w polemikach z niemiecką Ostforschung. Na podstawie źródeł archiwalnych i analizy zawartości czasopisma (1925-1939) ukazuje, że około 19% publikacji dotyczyło szeroko pojętej problematyki zachodniej, ze szczególnym naciskiem na Pomorze, Śląsk i relacje polsko-niemieckie. Roczniki pełniły funkcję forum naukowego i narzędzia obrony polskich racji historycznych, zachowując przy tym charakter naukowy, mimo wyraźnego kontekstu politycznego. Po wojnie autorzy związani z pismem odegrali kluczową rolę w badaniach nad Ziemiami Odzyskanymi.

Abstract: The article presents the role of *Roczniki Historyczne* (Historical Annals) in shaping Polish Western studies in the interwar period. The author discusses the origins of the journal, its connections with Western thought, and its participation in polemics with German Ostforschung. Based on archival sources and an analysis of the journal's content (1925-1939), the paper shows that approximately 19% of the publications concerned broadly understood Western issues, with particular emphasis on Pomerania, Silesia and Polish-German relations. *Roczniki Historyczne* served as a forum and a tool for defending Polish historical claims, while maintaining their scholarly character despite the clear political context. After the war, authors associated with the journal played a key role in research on the Recovered Territories.

Słowa kluczowe: Roczniki Historyczne, Kazimierz Tymieniecki, badania zachodnie, historia historiografii

Keywords: *Roczniki Historyczne*, Kazimierz Tymieniecki, Western research, history of historiography

Roczniki Historyczne należą do najważniejszych i najstarszych polskich czasopism historycznych. Obecnie ich tematyka jest skupiona wokół polskich i powszechnych dziejów średniowiecza oraz wczesnych czasów nowożytnych¹, co w dużej mierze wynika z ukierunkowania badań prowadzonych w poznańskim środowisku historycznym i genealogii redaktorów naczelnych periodyku począwszy od założenia uniwersytetu w 1919 r. i samego czasopisma aż do dnia dzisiejszego. Jednak początki pisma, choć jego założycielem był twórca poznańskiej mediewistyki Kazimierz

¹ Deklaracja na stronie czasopisma: <<https://www.rh-ihpan.edu.pl/pl/o-nas/zakres-tematyczny>> (dostęp 1 VIII 2025).

Tymieniecki², wcale nie tak jednoznacznie wskazywały taki profil. Poznański ośrodek naukowy, który został ugruntowany i wzmocniony założeniem Wszechnicy Piastowskiej tuż po odzyskaniu niepodległości, uznawany jest za główne centrum badań stanowiących podstawę dla polskiej myśli zachodniej w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej. Dlatego też naturalne wydaje się przyjrzenie się *Rocznikom Historycznym* w pierwszym okresie ich istnienia, czyli do 1939 r., pod kątem powiązań z tym nurtem. Podstawą źródłową niniejszego artykułu są zachowane nieliczne archiwalia wydawcy *Roczników* oraz redaktorów i współpracowników pisma, a także publikowane artykuły i wspomnienia. Temat ten nie był do tej pory opracowany, wzmiankowano go jedynie w ramach szerszych badań nad powstaniem i realizacją polskiej myśli zachodniej³, w tekstach wspomnieniowych, rocznicowych⁴ lub dotyczących naukowego środowiska poznańskiego i jego założycieli⁵.

W pierwszej części tekstu zwrócę krótko uwagę na polityczno-społeczno-naukowe tło powstania czasopisma. Następnie omówię powstanie *Roczników* ze wskazaniem wątków programowych wiążących je z myślą i badaniami zachodnimi. Dalej przedstawię problematykę zachodnią w dyskusjach redakcyjnych w okresie projektowania czasopisma oraz jego wydawania do 1939 r. na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych. Następnie zaprezentuję zainteresowanie wybranymi wątkami tematycznymi związanymi z problematyką zachodnią. Na końcu krótko przedstawię pokrótce tematykę zachodnią na łamach *Roczników* oraz kwestię wymiany publikacji z ośrodkami zajmującymi się tzw. niemieckimi badaniami wschodnimi.

Zastrzec muszę, że pojęcia „problematyka zachodnia” lub „ziemie zachodnie” traktuję inaczej niż postrzegane były w okresie międzywojennym, a często są też nadal w Wielkopolsce. Stosowane w okresie dwudziestolecia międzywojennego terminy „kresy” lub „ziemie zachodnie” obejmowały również obszar Wielkopolski i Pomorza Nadwiślańskiego. Ja jednak pojęcie „ziemie zachodnie”, a za nimi też

² Badacz ten doczekał się obszernej literatury, choć brakuje wciąż dogłębnej biografii: Kazimierz Tymieniecki (1887-1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej, red. J. Strzelczyk, Poznań 1990; G. L a b u d a, Poślowie. Kazimierz Tymieniecki jako badacz dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej, w: K. Tymieniecki, Kształtowanie się społeczeństwa średniowiecznego (Polska na tle Słowiańszczyzny zachodniej), t. II, Poznań 1996, s. 307-312; Kazimierz Tymieniecki. W pięćdziesiąt rocznicę śmierci mistrza nauk mediewistycznych, red. J. Nikodem, Poznań 2019; J. D o b o s z, Z Kielc przez Kraków i Warszawę do Poznania. Kazimierz Tymieniecki i jego działalność na Uniwersytecie Poznańskim przed II wojną światową, *Kronika Miasta Poznania* 2019, nr 1 (Uniwersytetowi na stulecie), s. 231-242.

³ M. M r o c z k o, Polska myśl zachodnia 1918-1939 (Kształtowanie i upowszechnienie), Poznań 1986; B. P i o t r o w s k i, O Polskę nad Odrą i Bałtykiem. Myśl zachodnia i badania niemoznawcze Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 1987.

⁴ A. W o j t k o w s k i, Dziesięć lat pracy Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu, *Roczniki Historyczne* 8, 1932, z. 1, s. 59-71; K. T y m i e n i e c k i, Piętnaście lat „Roczników Historycznych” (1925-1939), *Roczniki Historyczne* 15, 1939-1946, z. 2, s. 324-337; t e n ż e, Wspomnienia z jesieni 1939, Wrocław 1972.

⁵ G. L a b u d a, Kazimierz Tymieniecki jako redaktor „Roczników Historycznych”, *Roczniki Historyczne* 35, 1969, s. 11-18; A. G ą s i o r o w s k i, Kazimierz Tymieniecki jako organizator życia naukowego. Przyczynki do biografii, w: Kazimierz Tymieniecki, 1990 (jak w przyp. 2), s. 126-127; J. M a t y s i a k, Kazimierz Kaczmarczyk 1878-1966. Archiwista i historyk, Poznań 2020.

i „badania” oraz „problematyka zachodnia”, rozumiem jako dotyczące ziem należących lub znajdujących się pod wpływem Polski w dawnych wiekach, które nie weszły jednak w 1918/1919/1921 r. w skład Rzeczypospolitej, czyli Prus Wschodnich, Pomorza (głównie Zachodniego, choć dla okresu wczesnego średniowiecza trudno tu rysować granicę między Pomorzem Zachodnim a Nadwiślańskim, które w większości znalazło się w granicach II Rzeczypospolitej), ziemi lubuskiej, Śląska (którego część po III powstaniu śląskim także ostatecznie znalazła się w granicach Polski), a także dawnej Słowiańszczyzny Połabskiej i państw niemieckich, które wyrosły na jej terenach, jak również jeszcze szerzej – relacji polsko-niemieckich oraz polsko-bałtyckich, które są z nimi organicznie powiązane. Przyjęcie takiej perspektywy wydaje się konieczne z punktu widzenia obecnego kontekstu politycznego i granic wytyczonych w 1945 r. Poza tym rola Roczników Historycznych w badaniach nad Wielkopolską wchodzi w zakres badań regionalnych (terytorialnych), o których też mowa w Przedmowie do pierwszego tomu czasopisma, dedykowanego tej dzielnicy⁶, i jako taka także zasługuje na uwagę swego badacza, podczas gdy problematyka zachodnia to pojęcie nie tylko szersze, ale także wyróżniające się perspektywą międzynarodową, wykraczającą poza horyzont regionalny. Takie założenie zakresu terytorialnego pozwoli zweryfikować, na ile zainteresowanie redaktorów i autorów Roczników przekraczało ówczesną zachodnią granicę Rzeczypospolitej, a co za tym idzie – jaka była znajomość dziejów ziem włączonych na zachodzie do Polski w wyniku II wojny światowej⁷, dla których funkcjonowały później określenia „Ziemie Odzyskane” lub „ziemie zachodnie i północne”, a badania naukowe nad nimi były rozwijane właśnie głównie w Poznaniu przed i po 1945 r. i stąd rozprzestrzeniały się po nowo powstałych ośrodkach naukowych (jak Toruń, Wrocław i Szczecin)⁸.

W II połowie XIX w. wraz z antypolskim pruskim ustawodawstwem oraz umacnianiem się ekspansjonistycznego względem Słowian i Polski obrazu dziejów Niemiec w niemieckiej historiografii i publicystyce jako odpowiedź na nie narodziła się polska myśl zachodnia. Jej ideą była nie tylko obrona polskiego stanu posiadania w Wielkopolsce, na Pomorzu Nadwiślańskim i Śląsku oraz praca nad wzmocnieniem poczucia polskiej tożsamości mieszkańców tych ziem, ale też przygotowanie społeczeństwa, aby w dogodnym momencie dziejowym odbudować państwo polskie na tych ziemiach. Postulowano też przesunięcie granic przyszłej Rzeczypospolitej na zachód względem tych z 1772 r. Stąd, jak ideolog tego nurtu Jan Ludwik Popławski,

⁶ Roczniki Historyczne 1, 1925, s. V-VI.

⁷ Warto tu podać przykład G. Labudy, który po latach wspominając 300. rocznicę wymarcia Gryfitów w 1937 r., wskazywał, że polska nauka była wówczas daleko w tyle za niemiecką – zob. T. Ś l e p o w r ó ŋ s k i, Polska i wschodnioniemiecka historiografia Pomorza Zachodniego (1945-1970). Instytucje – koncepcje – badania, Szczecin 2008, s. 98-99. Prace naukowe nie przenikały jednak, jak się wydaje, do osób spoza kręgu profesjonalnego. Pierwszy polski prezydent Szczecina – poznaniak przecież i osoba wykształcona – inż. Piotr Zaremba przyznawał, że w 1945 r. z prac poświęconych dziejom Pomorza znał jedynie atlas ks. Stanisława Kozierowskiego i reportaż Ziemia gromadzi prochy autorstwa Józefa Kisielewskiego – P. Z a r e m b a, Wspomnienia prezydenta Szczecina 1945-1950, Poznań 1980, s. 246, 252.

⁸ Zob. T. Ś l e p o w r ó ŋ s k i, Polska i wschodnioniemiecka historiografia; P. M i g d a l s k i, Jak Pommern stało się Pomorzem, w: Kultura – tożsamość – rozwój. 75-lecie polskiego Pomorza Zachodniego, Szczecin 2020, s. 97-106.

przypominano o polskości dawnych słowiańskich ziem Pomeranii czy Rugii⁹. Nurt ten, którego jednym z głównych ośrodków był Poznań, był rzecz jasna silnie związany z ruchem narodowym, postulującym współpracę z państwami Ententy i widzącym głównego wroga w Niemczech¹⁰. Z tego właśnie nurtu wyszedł jeszcze w czasie wielkiej wojny w 1917 r. postulat endeka Mściwoja Łahody (pod którym to pseudonimem krył się Bolesław Jakimiak), idącego tropem Ludwika Tatomira, a zwłaszcza geografów Wacława Nałkowskiego, Eugeniusza Romera i Wacława Pawłowskiego, przesunięcia polskiej granicy na zachód – nad Świnę, Odrę i Nysę Łużycką¹¹.

Od połowy XIX w. polscy badacze intensyfikowali swoje badania nad ziemiami utraconymi na zachodzie oraz nad dawną Słowiańszczyzną. To właśnie na nich swoje poglądy opierali politycy i publicyści polityczni. Jednym z głównych ośrodków takich badań był Poznań, gdzie od 1857 r. funkcjonowało Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które już w latach 1877-1884 rozpisało konkurs na pracę o Słowiańszczyźnie Północno-Zachodniej. Wygrał go Wilhelm Bogusławski; to m.in. na jego dziele opierał się wspominany M. Łahoda¹². Mimo braku uniwersytetu w Wielkopolsce, miejscowi badacze, jak Jędrzej Moraczewski, Kazimierz Jarochoński czy Edmund Callier, przejawiali zainteresowanie tymi tematami¹³.

W 1918 r. odrodziło się państwo polskie, które ostatecznie objęło swymi zachodnimi granicami Pomorze Nadwiślańskie (Prusy Zachodnie) bez Gdańska oraz Wielkopolskę, a po III powstaniu śląskim – część Górnego Śląska. W tym samym czasie zauważalne jest w polskiej historiografii szersze zainteresowanie początkami państwa polskiego, którego rezultatem są dwie monografie pierwszych władców Polski,

⁹ W. K o n i e c z n y, Kresy zachodnie w myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego, *Studia Historyczne* 29, 1986, s. 545; A. W ą t o r, Miejsce problematyki morskiej w programach polskich stronnictw politycznych do 1918 roku, w: *Morze i problematyka morska w polskiej myśli politycznej (XIX-XXI wiek)*. Studia i rozprawy, Szczecin 2014, s. 44, 47.

¹⁰ Z olbrzymiej literatury wskażę tu jedynie prace: R. G e h r k e, *Der polnische Westgedanke bis zur Wiedererrichtung des polnischen Staates nach Ende des Ersten Weltkrieges*, Marburg 2001; M. M r o c z k o, *Polska myśl zachodnia, a z nowszych prac: Deutsche Ostforschung und polnische Westforschung im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik. Disziplinen im Vergleich*, red. J.M. Piskorski, J. Hackmann, R. Jaworski, t. I, Osnabrück-Poznań 2002; J.M. P i s k o r s k i, *Polish myśl zachodnia and German Ostforschung. An attempt at a Comparison*, w: *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919-1945*, New York – Oxford 2005, s. 260-271; t e n ż e, „Deutsche Ostforschung” und „polnische Westforschung”, *Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte* 1, 1996, s. 379-389.

¹¹ M. Ł a h o d a, *Zachodnia granica Polski*, Warszawa 1918, cytat s. 6, 58-59. Por. P. E b e r h a r d t, *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*, Lublin 2004, s. 43-53, 73-80, 88-90, 111-114; M. M r o c z k o, *Ziemie dzielnic pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864-1939*, Gdańsk 1994, s. 144-145; B. P i o t r o w s k i, *O Polskę*, s. 290-334; B. K o r t u s, *Der polnische Westgedanke und die Geographie*, w: *Deutsche Ostforschung (jak w przyp. 10)*, s. 239-244; R. G e h r k e, *Der polnische Westgedanke*, s. 284-288.

¹² P. M i g d a ł s k i, *Polskie zapomniane syntezy dziejów Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej schyłku XIX w.*, w: *Słowianie połabscy. Studia z zakresu archeologii, historii i językoznawstwa*, Toruń 2021, s. 15-40, gdzie dalsza literatura.

¹³ P. M i g d a ł s k i, *Słowiańszczyzna północno-zachodnia w historiografii polskiej, niemieckiej i duńskiej*, Wodzisław Śląski 2019.

Mieszka I i Bolesława Chrobrego, pióra Stanisława Zakrzewskiego, czy duże syn-tezy również autorstwa badaczy galicyjskich¹⁴. Wkrótce jednak głównym ośrodkiem badawczym dla problematyki średniowiecznych kresów zachodnich, jak wówczas pisano, oraz początków państwa polskiego stał się właśnie Poznań. To skierowanie „szkiełka i oka” ku zachodowi jest świetnie widoczne w pracach wspomnianego już założyciela Roczników, Kazimierza Tymienieckiego, który zwrócił się ku Słowiańszczyźnie Północno-Zachodniej po objęciu katedry uniwersyteckiej w Poznaniu¹⁵, gdyż, jak uważał, zachowane na Połabszczyźnie „przeżytki słowiańskie” miały stanowić doskonałe analogie dla wczesnych dziejów Polski¹⁶. Badania mediewistyczne nad tymi obszarami prowadzili i kontynuowali tu jego współpracownicy i uczniowie: Józef Widajewicz, Leon Koczy, Gerard Labuda, Władysław Kowalenko, Karol Górski, historycy prawa Teodor Tyc, Zygmunt Wojciechowski, Marian Zygmunt Jedlicki i Józef Matuszewski, archeolog Józef Kostrzewski z licznymi uczniami, językoznawcy Tadeusz Lehr-Splawiński, Mikołaj Rudnicki i Stanisław Kozierowski, etnografowie, jak Bożena Stelmachowska, czy socjologowie, jak Florian Znaniecki (część z nich została po latach upamiętniona specjalną tablicą w krużganku poznańskiego klasztoru dominikanów). Trzeba tu wskazać, że większość twórców humanistyki na kształtującej się Wszechnicy Piastowskiej, jak zwano w pierwszych latach Uniwersytet Poznański, byli to ludzie młodzi, znajdujący się na początku kariery naukowej, jak wspomniany już K. Tymieniecki, J. Kostrzewski czy M. Rudnicki, dla których problematyka zachodnia stanowiła – jak się wydaje – wyzwanie życiowe¹⁷.

Takie ukierunkowanie badań miało zresztą wiele przyczyn. Tutaj chciałbym wskazać trzy z nich, przeciwstawne sobie na pozór, ale jednak wzajemnie się przenikające i uzupełniające. Po pierwsze, odzyskanie niepodległości przez Polskę i przejście przez nią regionów należących do II Rzeszy poskutkowało w Niemczech poczuciem krzywdy i nasileniem nacjonalizacji narracji o przeszłości. Wzmocnienie polskich badań odbierano tam nawet jako wstęp do dalszej ekspansji i zagrożenie, co z kolei prowadziło do jeszcze twardszego przyjęcia pozycji obronnych i wzmagало chęć odwetu¹⁸. Po drugie, traktowanie w niemieckiej historiografii i publicystyce Polaków i Słowian jako niezdolnych do tworzenia stabilnych państw oraz przekonanie,

¹⁴ S. Zakrzewski, Okres do schyłku XII w., w: Historia Polski, cz. 1: Wiek średni, Warszawa 1920 (Encyklopedia polska, t. V, cz. 1), s. 2, 32, 35, 40-41; tenże, Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego, Warszawa [1921] (wyd. 2, Kraków 2006, s. 37-38, 83, 92-94, 101, 115-116); tenże, Bolesław Chrobry Wielki, Lwów 1925 (wyd. 2, Kraków 2000, s. 80, 160, 162-163); R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, Dzieje Polski średniowiecznej, t. I-II [1926], wyd. 2, Kraków 1995.

¹⁵ Por. uwagi K. Myślińskiego, Kazimierz Tymieniecki jako historyk Połabszczyzny i Pomorza, w: Kazimierz Tymieniecki, 1990 (jak w przyp. 2), s. 85-86.

¹⁶ K. Tymieniecki, Ludność wiejska w krajach połabskich i pomorskich w wiekach średnich, *Slavia Occidentalis* 1, 1921, s. 4-5.

¹⁷ A. Kwilecki, W. Tomaszewski, Poznań jako ośrodek myśli zachodniej w dwudziestolecu międzywojennym, w: Polska myśl zachodnia w Poznaniu i Wielkopolsce. Jej rozwój i realizacja w wiekach XIX i XX, Warszawa-Poznań 1980, s. 135 n.; B. Piotrowski, O Polskę.

¹⁸ Na pozycje te wkroczyła też literatura tzw. odwetowa, zob. J. Chodera, Literatura niemiecka o Polsce w latach 1918-1939, Katowice 1969, zwł. s. 56 n., 81 n. 123 n.

że Polska będzie państwem sezonowym, oparte było m.in. na stworzonej przez Roberta Holzmann'a w końcowym okresie pierwszej wojny światowej hipotezy o germańsko-skandynawskim pochodzeniu Mieszka I i dynastii Piastów, częściowo zresztą opartej na wcześniejszych pracach polskich (choćby Władysława Semkowicza)¹⁹. I w końcu po trzecie, już z rodzimego podwórka, trzeba to odebrać jako element przybierającej na sile po odzyskaniu niepodległości dyskusji politycznej o rolę narodu i państwa, na co zwracał uwagę ostatnio Andrzej Wierzbicki²⁰.

W takich to okolicznościach rodziły się Roczniki Historyczne, których pierwszy numer ukazał się w końcu 1925 r. pod redakcją K. Tymienieckiego, Kazimierza Kaczmarczyka i ks. Henryka Likowskiego. W Przedmowie deklarowano: „Roczniki będą pomieszczać prace i sprawozdania odnoszące się do historii Wielkopolski, Pomorza, Śląska i innych zachodnich ziem kresowych Polski jak również do historii stosunków polsko-niemieckich w pozostałych ziemiach polskich oraz nazewnątrz państwa polskiego. Zamiarem redakcji »Roczników Historycznych« jest więc stworzenie własnego organu mogącego zastąpić lokalne wydawnictwa niemieckie w rodzaju »Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen«, a jednocześnie będącego odpowiednikiem historycznych wydawnictw polskich o zadaniach terytorialnie ograniczonych”²¹. Wydawcą czasopisma było Towarzystwo Miłośników Historii w Poznaniu (TMH), które założono 24 IV 1922 r. pod nazwą Towarzystwo Miłośników Historii Ziem Zachodnich (TMHZZ). Początkowo miała to być sekcja lub wydział przy Związku Obrony Kresów Zachodnich. Inicjatorem powołania organizacji i autorem pierwszego jej regulaminu był Andrzej Wojtkowski, upoważniony przez Związek²². Ostatecznie, z uwagi na polityczny charakter Związku, jak pisał A. Wojtkowski, którego to piętna woleli uniknąć inicjatorzy, zrezygnowano z tego pomysłu i zdecydowano się na powołanie osobnej organizacji. W pierwszym jej zarządzie zasiadli ks. Stanisław Kozierowski²³, Karol Rzepecki, K. Tymieniecki, Teodor Tyc i Andrzej Wojtkowski. Pierwszym prezesem został ks. S. Kozierowski, a następnie, po jego rezygnacji, K. Kaczmarczyk²⁴. Nawiązanie do myśli zachodniej widoczne jest już w sformułowaniu celów Towarzystwa, którymi miało być mianowicie: „prowadzenie badań nad przeszłością ziem zachodnich oraz budzenie

¹⁹ J. Ż a k, Słowianie i Germanie w prahistorii polskiej i niemieckiej, w: Stosunki polsko-niemieckie w historiografii, cz. 1, Poznań 1974, s. 28 n.; G. L a b u d a, Początki państwa polskiego w historiografii polskiej i niemieckiej, w: tamże, s. 164 n.; H. Ł o w m i a ń s k i, Zagadnienia roli Normanów w genezie państw słowiańskich, Warszawa 1957; A. W i e r z b i c k i, Jak powstało państwo polskie? Hipoteza podboju w historiografii polskiej XIX i XX wieku, Warszawa 2019, s. 150 n.

²⁰ A. W i e r z b i c k i, Jak powstało państwo, s. 121.

²¹ Roczniki Historyczne 1, 1925, s. V.

²² Poznań, Archiwum Państwowe, Polski Związek Zachodni w Poznaniu, sygn. 202, k. 9 (list A. Wojtkowskiego), 13 (Związek do Wojtkowskiego, 8 III 1922).

²³ Zob. o nim w: „Nie zgaśnie pamięć o Waszej pracy”. Założyciele Uniwersytetu Poznańskiego, red. A. Pihan-Kijasowa, D. Konieczko-Słowińska, Poznań 2016.

²⁴ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1922-1923 (Archiwum PAN w Warszawie, Oddział w Poznaniu [dalej cyt.: ArchPANPn], sygn. P.III-35, j. 211, k. 51). A. W o j t k o w s k i, Dzie sięć lat, s. 60, 64.

zainteresowania ich historią w najszerszych kołach społeczeństwa”²⁵. Działalność Towarzystwa początkowo skupiała się na organizowaniu wykładów naukowych dla członków oraz szerszej publiczności. Od marca 1925 r. ustalono, aby zebrania naukowe odbywać wspólnie z nowo powstałym z okazji przygotowań do IV Powszechnego Zjazdu Historyków, który odbył się w grudniu 1925 r. w Poznaniu, miejscowym oddziałem Polskiego Towarzystwa Historycznego²⁶. Choć współpraca ze Związkiem Obrony Kresów Zachodnich szybko się rozeszła, to organ prasowy tego ostatniego, *Strażnica Zachodnia*²⁷, informował początkowo o działaniach Towarzystwa²⁸, a także – do czasu powołania *Roczników* – publikował wybrane referaty; inne pojawiły się m.in. na łamach *Kroniki Miasta Poznania*, powołanej w 1924 r.²⁹

Jedną z głównych przewidzianych w statucie dróg do realizacji celów Towarzystwa było publikowanie prac. Początkowo chciano wydawać swe materiały jako wkładkę do *Strażnicy Zachodniej* pod tytułem *Zapiski Historyczne*³⁰. Jednak wobec działań redakcji *Strażnicy*, zmierzających do ograniczenia materii historycznych³¹, K. Tymieniecki postulował podjęcie przez Towarzystwo wydawania własnego czasopisma oraz rozpoczęcie starań o pozyskanie na to środków od władz miasta³². Jak wskazano w listach do prezydenta Poznania Cyryla Ratajskiego z 2 XI 1922 r. oraz do przewodniczącego Rady Miejskiej, Towarzystwo od powstania dążyło do utworzenia osobnego wydawnictwa naukowego poświęconego badaniom nad przeszłością ziem zachodnich, w szczególności Wielkopolski, Pomorza i Śląska, oraz m.in. stosunków polsko-niemieckich. Czasopismo miało w tym okresie – jak zaznaczono – nosić dobitny dla naszej tematyki tytuł *Przegląd Historii Ziem Zachodnich* i być kwartalnikiem, co najmniej pięcioarkuszowym. Pisząc o potrzebie wydawania takiego periodyku, wskazywano też na dorobek nauki niemieckiej, m.in. wspomnianego już *Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen* oraz analogicznych pism dla Śląska, Prus Zachodnich, Warmii, określając je „poważnymi”, a ich dorobek „znacznym ilościowo i jakościowo”. Pisano, że obecnie praca niemiecka polegała na wykazywaniu, że ziemie zachodnie Polski należą do strefy kulturowej Niemiec

²⁵ Ustawy TMHZZ (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 211, k. 1). W końcu 1925 r. pojawiła się koncepcja posłanki na Sejm, Zofii Sokolnickiej, aby stworzyć instytut zajmujący się badaniem stosunków polsko-niemieckich, co postanowiono wykorzystać do poparcia dla Towarzystwa (protokół z zebrania Zarządu 21 XII 1925 r., tamże, j. 215, k. 2).

²⁶ Sprawozdanie Zarządu 1924-1925 (tamże, j. 211, k. 84). Zob. Z. P e n t e k, *Historia poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w latach 1925-1939*, Poznań 2025.

²⁷ T. N o d z y Ń s k i, „*Strażnica Zachodnia*” 1922-1939. Źródło do dziejów myśli zachodniej w Polsce, Zielona Góra 1997.

²⁸ *Z Towarzystwa Miłośników Historii Ziem Zachodnich – Strażnica Zachodnia* 1, 1922, nr 8, s. 303-308; 2, 1923, nr 4/5, s. 264-265.

²⁹ A. W o j t k o w s k i, *Dziesięć lat*, s. 64.

³⁰ Protokół z zebrania Zarządu TMHZZ 1 V 1922 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 212, k. 3).

³¹ O działaniach tych T. Tyc pisał 21 X 1922 r. do S. Kozierowskiego 21 X 1922 r.; przypuszczał, że zbyt duże obciążenie *Strażnicy* materiałami historycznymi spotyka się tam z opozycją (ArchPANPn, sygn. P.III-15, j. 353, k. 163).

³² Protokoły z zebrania Zarządu TMHZZ 16 i 24 X 1922 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 212, k. 27-28).

i jako takie im się należą³³. Makietę czasopisma ułożył K. Tymieniecki³⁴. Odmowa finansowania przez prezydenta spowodowała, że projekt wydawnictwa odłożono. Mimo to prace przygotowawcze trwały nadal. Na wniosek T. Tyca na zebraniu Zarządu 18 III 1923 r. zdecydowano np., że zamiast pojedynczych małych zeszytów lepiej będzie wydawać obszerniejszy rocznik³⁵.

Wciąż jednak brakowało środków na wydawnictwo. Trudności te sprawiły, że redakcja szukała innych wyjść z sytuacji. W 1924 r. K. Tymieniecki podjął rozmowy z prof. Mikołajem Rudnickim z Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego. Według zachowanego protokołu Instytut wyrażał gotowość do przekształcenia swego czasopisma *Slavia Occidentalis* we wspólny organ, nawet ze zmianą tytułu. Zarząd Towarzystwa jednak stwierdził, że zestrojenie obu wizji czasopism napotka na duże trudności³⁶. Dlatego też postanowiono jednak wydawać samemu własny periodyk. Wystąpiono do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o dofinansowanie, co jednak nie przyniosło pozytywnego skutku. Ostatecznie zdecydowano, że przyszłe czasopismo będzie półrocznikiem. W dniu 27 III 1925 r. zarząd uchwalił przystąpić do wydania czasopisma, które miałyby zastąpić lokalne wydawnictwa niemieckie oraz nawiązać do innych regionów posiadających własne periodyki, jak np. *Ateneum Wileńskie*. Wskazywano też, że wydawane w Poznaniu czasopismo *Slavia Occidentalis* zawiera zbyt mało artykułów historycznych³⁷. „Za najodpowiedniejszy tytuł uznał Zarząd »Roczniki historyczne« po poprzednim rozważeniu szeregu innych możliwych tytułów np. *Teka Zachodnia*, *Teka kresowa*, *Przegląd historyczny ziem zachodnich*, *Wiadomości historyczne*, *Przegląd poznański*, *Archiwum historyczne*”³⁸. Na początku czerwca rozesłano listy do potencjalnych autorów artykułów (m.in. do ks. S. Kozierowskiego) z zachętą do przygotowania tekstów³⁹. Treść pierwszego tomu *Roczników* ustalono na zebraniu zarządu 10 X 1925 r., podobnie jak makietę tomu drugiego⁴⁰. Podczas zebrania walnego 29 października podjęto na wniosek K. Kaczmarczyka decyzję o zmianie nazwy wydawcy na Towarzystwo Miłośników Historii w Poznaniu, co miało ułatwić publikowanie w rodzącym się czasopiśmie rozpraw dotyczących całego kraju. Ostatecznie pierwszy *Rocznik* pojawił się w końcu 1925 r.⁴¹

Jak widać, problematyka zachodnia oraz wielkopolska stała u podstaw powołania *Roczników*. K. Tymieniecki wspominał potem, że poszczególne numery nie miały jednak z góry przedsięwziętego planu tematycznego, z wyjątkiem dwóch. Pierwszy

³³ Tamże, j. 211, k. 30, 31-32, 35.

³⁴ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1922-1923 (tamże, k. 52); protokół z zebrania Zarządu TMHZZ 18 III 1923 r. (tamże, j. 212, k. 28).

³⁵ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1922-1923 (tamże, j. 211, k. 52).

³⁶ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1924-1925 (tamże, k. 83); protokół z zebrania Zarządu 19 VI 1924 (tamże, j. 212, k. 32).

³⁷ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1924-1925 (tamże, sygn. 211, k. 83); protokół z zebrania Zarządu 27 III 1925 (tamże, sygn. 212, k. 34-35).

³⁸ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1924-1925 (tamże, sygn. 211, k. 84); protokół z walnego zebrania 29 X 1925 (tamże, sygn. 212, k. 21).

³⁹ List z 3 VI 1925 (tamże, sygn. P.III-15, j. 236, k. 2).

⁴⁰ Protokół z zebrania Zarządu TMHZZ 10 X 1925 r. (tamże, sygn. P.III-35, j. 212, k. 37).

⁴¹ Protokół z walnego zebrania TMHZZ 29 X 1925 r. (tamże, k. 24); A. Wojski, *Dziesięć lat*, s. 65, 71.

wyjątek uczyniono dla tomu pierwszego, który miał stanowić polską monografię Wielkopolski i był pokłosem serii publicznych wykładów pod wspólnym tytułem Wielkopolska w przeszłości⁴², których pomysłodawcą był zresztą sam K. Tymieniecki⁴³. Wyjątkowy był też tom trzeci, poświęcony Pomorzu, który z kolei zaproponowali K. Tymieniecki i T. Tyc 21 XII 1925 r. Miało to być, według Jarosława Matysiaka, pokłosem postulatu IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, odbytego wcześniej w tym samym miesiącu w Poznaniu⁴⁴. W 1927 r. pomysł wydania tomu poświęconego Śląskowi zgłosił T. Tyc, jednak odsunięto to w czasie wobec prac nad tomem pomorskim⁴⁵, a sam pomysłodawca wkrótce zmarł. Do realizacji tego tomu ostatecznie nie doszło, zwłaszcza, że Polska Akademia Umiejętności rozpoczęła przygotowania do publikacji monumentalnej Historii Śląska⁴⁶.

Samo ukierunkowanie Roczników na tematy zachodnie powodowało, że miały one w dużej mierze charakter polemiczny w stosunku do wyników nauki niemieckiej, zwłaszcza związanej z tzw. badaniami wschodnimi. Widoczne jest to nie tylko po treści publikacji, ale i w zachowanych materiałach archiwalnych z działalności Towarzystwa. Protokoły odnotowują takie ujęcie tematu zwłaszcza odnośnie wspomnianego tomu dotyczącego Pomorza. Na wspomnianym zebraniu w grudniu 1925 r. zarząd uznał, że wydanie takiej pracy jest pilne ze względu na wielką aktualność kwestii pomorskiej. Praca ta miała liczyć 10 artykułów i objętości do 20 arkuszy. Niestety niektórzy z zaplanowanych autorów odmówili udziału⁴⁷. W stosunku do tematu pomorskiego chciano – jak się wydaje – zastosować model znany z tomu o Wielkopolsce, który ukazał się jako tom Roczników i jako osobna publikacja⁴⁸. Prace postępowały, o czym informował K. Tymieniecki na zebraniu 17 I 1927 r.⁴⁹ Na kolejnym, 29 stycznia, zwrócił uwagę na zmianę stosunków politycznych, która zaszła od momentu uchwalenia projektu wydawnictwa, z uwagi na niemiecką propagandę posługującą się pracami historycznymi w celu zakwestionowania prawa Polski do Pomorza.

⁴² Zachował się plakat informacyjny: ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 211. Artykuły te wydano też potem jako osobną publikację: Wielkopolska w przeszłości, red. K. Tymieniecki, Poznań 1926.

⁴³ Sprawozdanie Zarządu TMHZZ 1923-1924 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 211, k. 67).

⁴⁴ Protokół z zebrania Zarządu TMH 21 XII 1925 (tamże, j. 215, k. 1); zob. J. Matysiak, Kazimierz Kaczmarczyk, s. 131.

⁴⁵ Protokół z zebrania Zarządu TMH 22 I 1927 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 9). O T. Tycu zob. J.M. Piśkorski, Bogata twórczość krótkiego życia. Zamiast posłowania, w: T. Tyc, Z średniowiecznych dziejów Wielkopolski i Pomorza, Poznań 1997, s. 305-337; Z. Pentelek, Teodor Tyc (1896-1927). Biografia, Poznań 2012.

⁴⁶ Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. I-III, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933-1939. O dziele tym: O. Pestrykova, Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400 Polskiej Akademii Umiejętności. Historiograficzne studium przypadku, Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej 14, 2022, s. 69-90. Zob. A. Wojtkowski, Dziesięć lat, s. 69; G. Labuda, Kazimierz Tymieniecki, s. 12.

⁴⁷ Protokół z zebrania Zarządu TMH 21 XII 1925 i 4 II 1926 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 1, 3).

⁴⁸ K. Tymieniecki, Piętnaście lat, s. 325.

⁴⁹ K. Tymieniecki poinformował zebranych, że pracę o historii Pomorza przygotowuje też dr Czesław Frankiewicz (chodzi o jego książkę: Historia Pomorza w zarysie, Toruń 1927) – protokół z zebrania Zarządu TMH 17 I 1927 r. (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 8).

Nawiązywał tu do zbioru studiów *Der Kampf um die Weichsel. Untersuchungen zur Geschichte des Polnischen Korridors*, pod redakcją Ericha Keysera, który ukazał się w Stuttgarcie w 1926 r. Z inicjatywą przeciwdziałania niemieckim publikacjom, jak mówił K. Tymieniecki, wystąpiło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, które zainteresowało się wydawnictwem przygotowywanym przez Towarzystwo Miłośników Historii Ziem Zachodnich. Zebrani zdecydowali, że trzeba współdziałać z ministerstwem, ale do samego tomu nie ma potrzeby wprowadzania zasadniczych zmian i nadal winien on mieć charakter popularno-naukowy. Zgodzono się jedynie na uzupełnienie dokumentami lub cytatami dowodzącymi polskości Pomorza oraz zastanawiano się nad dodaniem rozdziału poświęconego statystyce narodowej, w którym należałoby wykazać patriotyzm polski zarówno „polaków jak i Niemców pomorskich”⁵⁰ oraz ich polonizowanie się. Zgodzono się na pewną przeróbkę książki w wydaniu obcojęzycznym, dla uwypuklenia polskich praw do Pomorza. W toku dyskusji wskazano, że najskuteczniejszym środkiem propagandy są jednak prace naukowe, gdyż popularne, pisane na zamówienie, szybko giną. Przede wszystkim jednak podnoszono konieczność rychłego ogłoszenia odpowiedzi na prace niemieckie, która uderzałaby w samą metodę naukową ich autorów. Wskazano również potrzebę wydania popularnej pracy o Pomorzu, a wreszcie zaznaczono, że „wiele szkody ponosi Polska z powodu nieodzyskania Archiwum gdańskiego”, przez co materiały do dziejów Pomorza pozostają w rękach niemieckich, a Polacy mogą się oprzeć jedynie na ogłoszonych drukiem materiałach⁵¹.

W październiku 1927 r. K. Tymieniecki informował Zarząd Towarzystwa, że na jego wniosek w Ministerstwie upadł projekt wydania ilustrowanej książki o Pomorzu, gdyż wyasygnowana suma okazała się za niska, miano ją więc przeznaczyć na wydanie publikacji Towarzystwa w języku francuskim lub angielskim. O wyborze publikacji miało zadecydować Ministerstwo. Wydanie pracy miało być realizowane razem z Instytutem Bałtyckim, który miał też pokryć część kosztów⁵². Ostatecznie zebrane artykuły o historii Pomorza wydano w trzecim tomie *Roczników* za rok 1927. Na zebraniu 9 II 1928 r. zdecydowano, że stanowią one będą podstawę dla planowanej książki obcojęzycznej o Pomorzu. Miał być w niej zmieniony układ treści, by nie zachowywać podziału na artykuły, lecz na ich podstawie opracować krótką historię Pomorza, bez wyszczególniania autorów kolejnych części. Tak przygotowany tekst został zaprezentowany Zarządowi na zebraniu 14 III 1928 r. Tłumaczenie na angielski, określone przez Gerarda Labudę po latach jako „wzorcowe”, zostało zlecone dr Elieen Znanieckiej, żonie F. Znanieckiego (rodowitej Amerykance). Publikacja ukazała się w pierwszej połowie 1929 r., o czym informował K. Tymieniecki na zebraniu 26 VI 1929 r.⁵³ Wydawcą jej było Towarzystwo. We wstępie redaktor napisał, zgodnie z ustaleniami Zarządu, że jest to podsumowanie publikacji wydanej po polsku w 1927 r. i stanowi pracę zbiorową opartą na zamieszczonych tam

⁵⁰ Zachowuję w cytacie oryginalną pisownię.

⁵¹ Protokół z zebrania Zarządu TMH 22 I 1927 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 8-9).

⁵² Protokoły z zebrań Zarządu TMH 19 X 1927 i 20 I 1928 (tamże, k. 14, 15).

⁵³ Protokoły z zebrań Zarządu TMH 9 II 1928, 14 III 1928, 20 III 1928, 26 VI 1929 (tamże, k. 16-18, 22); zob. G. Labuda, Kazimierz Tymieniecki, s. 12.

artykułach. Publikacja w „ogólnoświatowym języku” została podjęta nie ze względów politycznych, lecz jako najlepszy sposób przekazywania informacji, pochodzącej z pierwszej ręki od specjalistów, korzystających z wszystkich dostępnych źródeł oraz literatury niemieckiej i polskiej⁵⁴.

Choć treść trzeciego tomu Roczników dotyczy głównie Pomorza Nadwiślańskiego, to jednak w tekście samego redaktora, K. Tymienieckiego, zainteresowanie przesunięte jest ku zachodniej części tego regionu, o której w X-XII w. mamy więcej informacji źródłowych. Już w 1922 r. badacz ten pisał, że polska historiografia przypisywała zdobycie Pomorza Chrobremu, sam jednak, za badaniami S. Zakrzewskiego, przyjmował, że dokonał tego już Mieszko I⁵⁵. Teraz podkreślał, że kraj ten od X w. znajdował się pod wpływami polskimi, stąd przywędrować miało do niego chrześcijaństwo, ale też i władza książęca. Były to najważniejsze oddziaływania zewnętrzne, którym miało podlegać Pomorze. Wpływy niemieckie dotarły tam dopiero w XII w. Od tego czasu widoczny jest odmienny rozwój dwóch części Pomorza, gdyż próba wyzwolenia się na samodzielność części zachodniej doprowadziła do poddania się pod władzę Niemców, zaś Pomorze Wschodnie znalazło oparcie w Piastach, zwłaszcza wielkopolskich w XIII w. Odmienne losy wpłynęły na inny los rdzennej ludności w obu krajach⁵⁶.

Kolejny raz mocna reakcja redakcji Roczników widoczna jest w zachowanej dokumentacji w związku z wydaną w 1933 r., z okazji organizowanego w Warszawie międzynarodowego kongresu historyków⁵⁷, publikacją badaczy niemieckich skupionych przez Alberta Brackmanna pod tytułem *Deutschland und Polen. Beiträge zu ihren geschichtlichen Beziehungen* (red. A. Brackmann, München-Berlin 1933). Książka ta spowodowała oburzenie naukowców polskich. Nestor polskich mediewistów, Stanisław Zakrzewski, na łamach *Kwartalnika Historycznego* pisał, że nosi ona z racji swej formy i wydania w kilku językach znamiona propagandy, w dużej mierze opartej na niechęci wobec Polski i megalomanii, a także przekonaniu o zależności Polski od Niemiec⁵⁸.

⁵⁴ K. Tymieniecki, Preface, w: *History of Polish Pomerania*, red. K. Tymieniecki, Poznań 1929.

⁵⁵ K. Tymieniecki, *Pomorze i Polska*, *Strażnica Zachodnia* 1, 1922, s. 257-258; tenże, *Pomorze za Bolesławów*, *Roczniki Historyczne* 3, 1927, s. 17. Por. P. Migdałski, *When did the first Polish rulers take the Pomerania? The history of certain paradigm in the Polish historiography*, w: *Poland, Pomerania and Their Neighbours' Shaping of Medieval European Civilisation (10th-12th Centuries)*, Wrocław 2020, s. 351-366.

⁵⁶ K. Tymieniecki, *Pomorze za Bolesławów*, s. 13-29. Zob. tenże, *Wielkopolska jako kolebka państwa polskiego*, *Roczniki Historyczne* 1, 1925, s. 30-31, gdzie pisał, że Pomorze nie ustępowało pod względem rozwoju kulturalnego i duchowego Wielkopolsce, a nawet ją przewyższało. To Pomorzanie znad ujścia Odry mieli być głównym rywalem Słowian znad Warty, jednak z uwagi na zwrócenie się ku morzu nie nadawali się na twórców wielkiego państwa kontynentalnego.

⁵⁷ Sprawozdanie z kongresu opublikował K. Tymieniecki, VII Międzynarodowy kongres historyczny, *Roczniki Historyczne* 9, 1933, s. 305-312. O udziale Polaków w międzynarodowych kongresach zob. K. Zamorski, *Przez profesjonalizację do międzynarodowej ekumeny historyków. Historiografia polska na międzynarodowych kongresach nauk historycznych w latach 1898-1938*, Kraków 2021.

⁵⁸ S. Zakrzewski, *Niemcy i Polska*, *Kwartalnik Historyczny* 48, 1934, s. 776 n.

Oczywistym było, że i środowisko poznańskie nie mogło pozostać na uboczu. We wrześniu 1933 r. na zebraniu zarządu A. Wojtkowski w związku z tą pracą wskazał potrzebę przeciwstawiania się niemieckiemu rewizjonizmowi w stosunku do polskich granic. Określił on książkę pod redakcją Brackmanna jako „atak przeciwko historiografii polskiej, w szczególności w twierdzeniu, że dostęp do morza zawdzięcza Polska tylko Niemcom”. Z kolei K. Tymieniecki sugerował, że należy zwrócić się do Instytutu Bałtyckiego, aby ten przygotował szerszą odpowiedź, jak najszybciej zaś ogłosić większą recenzję w Rocznikach. Zadania tego podjęli się obaj badacze⁵⁹. Projekty odpowiedzi zaprezentował A. Wojtkowski na kolejnym zebraniu zarządu 5 XII 1933 r.⁶⁰

W samej recenzji autorzy zwracali uwagę na liczne polityczne współczesne odniesienia do współczesnej polityki, sami starając się zachować umiar. Przy omówieniu rozdziału archeologicznego, pióra Wilhelma Unverzagta, K. Tymieniecki dystansował się nawet od poglądów o związku między kulturą łużycką a Słowianami, którego dowodziła ówczesna nauka polska z Józefem Kostrzewskim⁶¹ na czele. Z kolei Hermannowi Aubinowi zarzucił przypisywanie wpływom germańskim decydującej roli w utworzeniu państwa polskiego w X w., ale stwierdzał też, że autor ten, podobnie jak W. Unverzagt, trafnie dostrzegł, jak ważnym zagadnieniem w stosunkach polsko-niemieckich była rywalizacja na obszarach między Łabą i Odra. W kwestii kolonizacji wschodniej podkreślił, że „nie wszędzie, gdzie stanęła noga niemiecka, ziemia przez nią dotknięta stawała się niemiecką”. W związku z tekstem A. Brackmanna wskazywał, że idea *imperii christiani* nie była własną ideą Niemców. Autorowi temu zarzucał też umniejszanie wszystkiego, co było słowiańskie, polskie lub piastowskie. Więcej dobrych słów recenzent poświęcił rozdziałowi autorstwa Heinricha Felixa Schmida, choć i tu znalazł kilka usterek. Walterowi Voglowi zarzucał m.in. zaprzeczanie związku między Słowianami nadbałtyckimi (a potem Pomorzem aż do czasu jego germanizacji) z Polską. Wyważony sąd recenzenta widoczny jest też w przypadku tekstu Roberta Holtzmanna o Śląsku. Kolejne części pracy omówił A. Wojtkowski, który wykazywał zbytne eksponowanie wpływu niemieckiej kultury na polską. Alfredowi Haasemu, piszącemu o katolicyzmie, zarzucał nie tylko jednostronność, ale nawet zacietrzewienie. Jako bardzo pouczającą nazwał natomiast rozprawę Gerharda Rittera o kwestii polskiej w dobie reform w państwie pruskim na początku XIX w. Zupełnie inaczej – jako nienaukową – określił zaś pracę Hansa Rothfelsa o problemie nacjonalizmu na wschodzie. W Rocznikach Historycznych opublikowana została jeszcze trzecia recenzja Zygmunta Wieliczki, który dokładnie zrecenzował tekst Fritza Hartunga o stosunkach między Polakami i Niemcami w okresie I wojny światowej. Podkreślił, że aż do 1916 r. opinia niemiecka nie interesowała się kwestią niepodległości Polski, a przeprowadzony przez niemieckiego autora dowód

⁵⁹ Protokół z zebrania Zarządu TMH 1 IX 1932 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 36). Zob. J. Matysiak, Kazimierz Kaczmarczyk, s. 132, gdzie sprostowanie błędnej daty zebrania (26 maja) w pracy B. Piotrowskiego, O Polskę, s. 275.

⁶⁰ Protokół z zebrania Zarządu TMH 5 XII 1932 (ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 37).

⁶¹ Obszerna monografia J.E. Kaczmarek, A. Prinke, *Żywot długi, pracowity i spełniony*. Profesor Józef Kostrzewski (1885-1969) – prehistoryk, patriota, Europejczyk, Poznań 2023, nie uwzględnia niestety najnowszych badań.

przychylności dla sprawy polskiej trzeba uznać za nieudany⁶². Jak można zauważyć, mimo zapowiedzi ostrej reakcji, recenzje miały charakter dość wyważony (Jerzy Strzelczyk określił je wręcz jako „kurtuazyjne”⁶³). Recenzenci ukazali tak negatywne, jak też i pozytywne czy neutralne wątki omawianej pracy.

Redaktorzy Roczników, jak widać, na bieżąco śledzili działania kolegów niemieckich. Czasem decydował o tym przypadek, jak na przykład kiedy bawiący nad Bałtykiem w 1934 r. na wakacjach Zygmunt Wojciechowski⁶⁴ zobaczył rozpoczęte badania archeologiczne w Wolinie, o czym poinformował na łamach czasopisma⁶⁵. Zwrócenie uwagi na ten ważny przed tysiącem lat ośrodek handlu, utożsamiony z legendarną Winetą i znanym z sag Jomsborgiem, wiążący się z początkami państwowości polskiej, doprowadziło ostatecznie do wyprawy polskich badaczy (K. Tymienieckiego, J. Kostrzewskiego, Z. Wojciechowskiego, J. Widajewicza i L. Koczego) do Wolina i Szczecina jesienią 1935 r.⁶⁶, z których sprawozdanie – obok odniesienia się polskich badaczy do wyników badań niemieckich – zostało także opublikowane w Rocznikach⁶⁷. Tematyka zagadkowego Jomsborga częściej zresztą pojawiała się na łamach Roczników, gdyż, jak uważano, jego przynależność oraz data włączenia do Polski miały pomóc w określeniu zasięg państwa Piastów na północnym zachodzie w X w.⁶⁸ W tym okresie wśród polskich badaczy właściwie tylko Leon Koczy wykluczał identyczność tego grodu z Wolinem i przynależność do Polski⁶⁹.

Poruszenie w poznańskim środowisku naukowym wywołała również publikacja tomu o Santoku jako „niemieckim zamku na Wschodzie” (Zantoch. Eine Burg im deutschen Osten), z 1936 r. pod redakcją A. Brackmanna i W. Unverzagta, podsumowującego badania historyczne i archeologiczne w tej miejscowości. W dyskusji udział wzięli K. Tymieniecki i Władysław Kowalenko. Podkreślali pierwotnie polski, a nie pomorski charakter grodu i późniejszej kasztelanii, umniejszali wpływ kultury niemieckiej na kolejne fazy rozwoju tego ośrodka. Mimo to K. Tymieniecki w podsumowaniu wskazał, że „podjęte przez naukę niemiecką, równoległe badania

⁶² Roczniki Historyczne 9, 1933, s. 280-304.

⁶³ J. Strzelczyk, Niemcy i stosunki polsko-niemieckie w życiu i twórczości Kazimierza Tymienieckiego, w: Kazimierz Tymieniecki, 2019 (jak w przyp. 2), s. 223.

⁶⁴ Zob. o nim M. Krzowska, Für ein Polen an Oder und Ostsee. Zygmunt Wojciechowski (1900-1955) als Historiker und Publizist, Osnabrück 2003.

⁶⁵ Z. Wojciechowski, Kilka słów o Wolinie, Roczniki Historyczne 10, 1934, s. 246; tenże, Jeszcze słowo o Wolinie, Roczniki Historyczne 11, 1935, s. 211.

⁶⁶ Szerzej zob. P. Migdałski, Wizyta polskich naukowców w Szczecinie i w Wolinie w 1935 roku, Roczniki Historyczne 84, 2018, s. 329-348.

⁶⁷ K. Tymieniecki, W sprawie Wolina, Roczniki Historyczne 11, 1935, s. 217-221; tenże, Sprawozdanie z ekspedycji naukowej do Wolina w dniach 28 i 29 października 1935, tamże 11, 1935, s. 221-228; Z. Wojciechowski, Jeszcze słowo, s. 211-217.

⁶⁸ K. Tymieniecki, Wielkopolska jako kolebka państwa polskiego, Roczniki Historyczne 1, 1925, s. 22-24; tenże, rec. z pracy J. Widajewicza, Roczniki Historyczne 10, 1934, s. 297-298; tenże, rec. z prac L. Koczego, Roczniki Historyczne 9, 1933, s. 253; Z. Wojciechowski, Kilka słów, s. 245.

⁶⁹ L. Koczy, Kilka uwag o najstarszych dziejach Pomorza, Roczniki Historyczne 8, 1932, s. 113-122, 128-158; tenże, Dagome iudex, Schinesghe i Awbaba, Roczniki Historyczne 12, 1936, s. 41.

historyczne i archeologiczne – zasługuje na uwagę zarówno ze względów metodycznych, jak i również i niewątpliwie osiągnięte poważne wyniki. A także, mimo nawet różnic w zapatrywaniach na szereg problemów, na uznanie⁷⁰.

Tabela 1. Tematyka zachodnia na łamach Roczników Historycznych, opracowanie własne na podstawie zawartości Roczników Historycznych 1-15, 1925-1939.

Rok wydania	Rocznik	Liczba tekstów w poszczególnych rocznikach (artykuły i miscellanea, prace drobne i materiały)	Teksty wchodzące w zakres tematyki zachodniej								
			Podział na podgrupy tematyczne:							Ogółem liczba tekstów dotyczących tematyki zachodniej	Procent tekstów dotyczących tematyki zachodniej w stosunku do liczby wszystkich tekstów w roczniku
			Prusy Wschodnie	Źródła i historiografia dot. ziem zachodnich i relacji polsko-niemieckich	Pomorze Zachodnie	Problematyka bałtycka	Śląsk z ziemią lubuską	Ziemie zachodnie ogólnie	Niemcy (tematyka napływu Niemców)		
1925	1	11						1		1	9%
1926	2	7			1		1			2	29%
1927	3	11			2	1				3	18%
1928	4	9					2			2	22%
1929	5	7									
1930	6	6									
1931	7	3				1			1	1	33%
1932	8	9			1					1	11%
1933	9	11							1	1	9%
1934	10	14			1				1	2	14%
1935	11	15			4					4	27%
1936	12	11	1	2			1		1	5	45%
1937	13	12							1	1	8%
1938	14	15						1	2	3	20%
1939 ⁷¹	15	4									
Suma:		145	1	2	9	2	4	2	7	27	19%

Jeśli by się przyjrzeć zawartości wszystkich tomów Roczników do wybuchu II wojny światowej, to trzeba zauważyć, że tematyka zachodnia zajmuje w nich ważne miejsce, gdyż średnio co piąty tekst (19%) dotyczył szeroko pojętych zagadnień z nią związanych. W sumie było ich 27 ze wszystkich 145 tekstów (artykułów,

⁷⁰ K. Tymieniecki, rec. z pracy Zantoch, Roczniki Historyczne 13, 1937, s. 126-129 (cyt. ze s. 129); W. Kowaleńko, rec. z pracy Zantoch, tamże, s. 130-136; zob. też tenże, Rola grodów w osadnictwie wczesnohistorycznym i średniowiecznym, Roczniki Historyczne 13, 1937, s. 11, 19, 23.

⁷¹ Uwzględniam tylko pierwszy zeszyt, który ukazał się przed wybuchem wojny.

miscellaneów, prac drobnych i materiałów). Najwięcej dotyczyło Pomorza (9) oraz problematyki niemieckiej (7). Wbrew temu, co pisał potem G. Labuda, tematyka śląska wcale nie prezentowała się najuboższej⁷², gdyż można naliczyć cztery teksty dotyczące tego regionu. Zdecydowanie więcej jednak opublikowano tekstów dotyczących Wielkopolski, co bardziej sytuuje czasopismo jako periodyk regionalistyczny, wykraczający wszakże poza tę tematykę, co było zgodne z założeniami i ukazuje spójną i konsekwentną politykę wydawniczą redaktorów naczelnych.

Warto też wskazać, że ważnym elementem propagowania i referowania badań problematyki zachodniej było pozyskiwanie publikacji w drodze wymiany z towarzystwami i instytucjami niemieckimi zajmującymi się tzw. badaniami wschodnimi, a następnie ich omawianie na łamach Roczników. W grudniu 1925 r. wraz ukazywaniem się pierwszych wydawnictw Towarzystwa zadanie wymiany powierzono K. Kaczmarczykowi, choć zastrzeżono, żeby na razie do niej nie przystępować z uwagi na małą liczbę wydawnictw⁷³. Sytuacja jednak szybko się zmieniała i już podczas zebrania zarządu w lutym 1926 r. podjęto decyzję o bezinteresownej wymianie publikacji z towarzystwami i instytucjami polskimi, a także Verein für Geschichte Schlesiens we Wrocławiu, zaś na zebraniu 24 IV 1926 r. odniesiono się do propozycji prof. Erdmanna Hanischa z Wrocławia, ażeby Roczniki i redagowane przezeń Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven „wzajemnie wymieniały w dziale bibliograficznym tytuły swych rozpraw”, na co wyrażono zgodę, ale jedynie odnośnie tekstów dotyczących ziem zachodnich⁷⁴. Trzeba tu od razu zaznaczyć, że wymianę prowadzono też od początku z instytucjami z Polski i zza wschodniej granicy (Charków, Mińsk). Rok później, 2 IV 1927 r., na wniosek A. Wojtkowskiego zdecydowano się zwrócić się do towarzystw i instytucji niemieckich o wymianę szeregu publikacji periodycznych dotyczących Śląska, Prus Wschodnich i Zachodnich, Warmii oraz prowincji poznańskiej. W kolejnych latach podjęto też wymianę z innymi organizacjami, m.in. w 1930 r. zdecydowano się na wymianę wydawnictw ze szczecińskim Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde, wydającym Baltische Studien, czołowe czasopismo dotyczące Pomorza Zachodniego, oraz praskim Gesellschaft für Slavische Forschung. W 1932 r. udzielono sekretarzowi Roczników Januszowi Staszewskiemu pełnomocnictw do prowadzenia (w porozumieniu z K. Tymienieckim) rozmów z historykami celem pozyskiwania recenzji niemieckich czasopism dotyczących Pomorza, Prus i Śląska⁷⁵.

Wymiana służyła nie tylko pozyskiwaniu informacji o cudzych badaniach, ale także propagowaniu Roczników Historycznych wśród niemieckich badaczy i instytucji. Już od początku istnienia czasopisma na liście otrzymujących bezpłatny egzemplarz znalazł się niemiecki slawista, utrzymujący żywe kontakty ze środowiskiem

⁷² G. Labuda, Kazimierz Tymieniecki, s. 15. Jako wyróżniający wskazał artykuł J. Kochanowskiej - Wojciechowskiej, Stosunek Śląska do Polski i Czech w latach 1320-1339, Roczniki Historyczne 4, 1928, s. 1-37.

⁷³ Protokół z zebrania Zarządu TMH 21 XII 1925 (ArchPANPń, sygn. P.III-35, j. 215, k. 1-2).

⁷⁴ Protokoły z zebrań Zarządu TMH 4 II i 24 IV 1926 (tamże, k. 3, 6).

⁷⁵ Protokoły z zebrań Zarządu TMH 2 IV 1927, 5 II 1930 i 23 XI 1932 (tamże, k. 11, 26, 33).

polskim i pozytywnie do niego ustosunkowany, wspomniany już Heinrich Felix Schmid⁷⁶. Celom „propagandowym i reklamowym”, jak zanotowano w protokole, miało służyć wysłanie kompletu Roczników i anglojęzycznego tomu o Pomorzu do Pruskiego Tajnego Archiwum Państwowego w Berlinie-Dahlem, o czym zdecydowano na zebraniu zarządu Towarzystwa 16 VII 1931 r.⁷⁷ Dzięki omawianej wymianie środowisko badaczy poznańskich miało okazję zaopatrywać się w nieodstępną gdzie indziej literaturę naukową. Na wielką rolę Roczników w tym procederze, zwłaszcza dotyczącym Prus i Gdańska, zwracał po latach uwagę rozpoczynający wówczas swą karierę naukową członek Towarzystwa, Karol Górski⁷⁸.

Jak można było zaobserwować na przytoczonych przykładach, Roczniki Historyczne stanowiły ważne ogniwo w polskich badaniach zachodnich, których ośrodek na początku lat dwudziestych XX w. przesunął się właśnie do Poznania. Już sam ich charakter wskazywał na dyskurs polemiczny z badaniami niemieckimi, skupionymi w ramach tzw. badań wschodnich (Ostforschung). Mimo politycznego znaczenia polskiej myśli zachodniej i badań zachodnich oraz zacięcia politycznego redaktorów i autorów Roczników (K. Tymienieckiego, ale zwłaszcza Z. Wojciechowskiego i J. Kostrzewskiego), wydaje się, że na łamach tego czasopisma nie przekroczono cienkiej granicy między publikacjami naukowymi a publicystyką w duchu politycznym, choć – co podkreślę raz jeszcze – wiele z artykułów miało charakter polemik z tezami badaczy niemieckich, nie mówiąc już o omówieniach i recenzjach ich prac. Po latach kolejny redaktor naczelny Roczników, G. Labuda, pisał, iż w czasopiśmie tym „nie było takich [rozpraw], do których sięgałoby się dziś z niesmakiem lub których trzeba by się wstydzić”⁷⁹. Oczywiście z wielu przebiegała się, co widać dziś dobrze, myśl narodowa⁸⁰,

⁷⁶ Rozdzielnik egzemplarzy: tamże, j. 216, k. 3 itd. O badaczach zob. P. Śliżewski, Dorobek i znaczenie Heinricha Felixa Schmidta (1896-1963) w kontekście polsko-niemieckiego dialogu historyków w latach międzywojennych i powojennych, 2024, niepublikowana rozprawa doktorska obroniona na Uniwersytecie Szczecińskim.

⁷⁷ ArchPANPn, sygn. P.III-35, j. 215, k. 27. Warto dodać, że w 1934 r. ukazała się recenzja K. Kaczmarczyka z cennego, jak ocenił, przewodnika po zasobie tegoż archiwum: Übersicht über die Bestände des Geheimen Staatsarchivs zu Berlin-Dahlem, I. Hauptabteilung, opr. E. Müller, E. Posner, Leipzig 1934 (Roczniki Historyczne 10, 1934, z. 2, s. 309); zob. uwagi J. Matysaka, Kazimierz Kaczmarczyk, s. 117.

⁷⁸ K. Górski, Wspomnienie o środowisku historycznym Poznania lat trzydziestych, w: Polskie Towarzystwo Historyczne 1886-1986. Zbiór studiów i materiałów, Wrocław 1990, s. 231; tenże, Autobiografia naukowa, red. W. Sieradzan, Toruń 2003, s. 36-37.

⁷⁹ G. Labuda, Kazimierz Tymieniecki, s. 12-13

⁸⁰ Trzeba tu zaznaczyć, że większość wymienionych badaczy (J. Kostrzewski, K. Tymieniecki, A. Wojtkowski), a także Adam Skałkowski, była zwolennikami lub nawet aktywnymi członkami ruchu narodowego (T. Sikorski, A. Wątor, Liga Narodowa w zaborze pruskim i jej działacze, Warszawa 2021), względnie prawicowych odłamów piłsudczyków, jak Z. Wojciechowski, szef poznańskiego oddziału Klubu 11 Listopada (S. Rudnicki, Obóz Narodowo-Radykalny. Genezą i działalność, Warszawa 1985, s. 201-202, 319; J. Tomasięwicz, W poszukiwaniu nowego ładu. Tendencje antyliberalne, autorytarne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej i społecznej lat 30. XX w. Piłsudczycy i inni, Katowice 2021, s. 177-182). Zob. też P. Okulewicz, „Nie dopuszczajcie do swych dusz trucizny”. „Wielka polityka” na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1935, Kronika Miasta Poznania 2019, nr 1 (Uniwersytetowi na stulecie), s. 142-164.

nawet nacjonalistyczna⁸¹ lub wręcz mocarstwowa, jak u J. Kostrzewskiego, który pisał, że „Pomorze mimo zmiennej losów kolei, tylko dzięki związkowi z Polską pozostało polskiem z języka i ducha, tak samo Polska tylko w oparciu o Pomorze może odzyskać ponownie dawne swe stanowisko mocarstwowe”⁸². Nie zdominowały one jednak naukowej narracji czasopisma⁸³.

Wśród aktywnych recenzentów i polemistów trzeba wskazać ponownie redaktora naczelnego, odpowiedzialnego za stronę merytoryczną pisma – K. Tymienieckiego. Jego spojrzenie nie ograniczało się w nich jednak tylko do krzyżowania szabel z autorami recenzowanych dzieł; w wielu tekstach wykraczał poza narodowy duch epoki, w której żył i tworzył, a zapewne też poza swoje osobiste poglądy. Jako przykład można tu wymienić recenzję pracy Rudolfa Köttschke i Wolfganga Eberta o kolonizacji niemieckiej (*Geschichte der ostdeutschen Kolonisation*, Leipzig 1937), w której rozważania z kontekstu niemiecko-polskiego, względnie słowiańskiego, przeniósł na poziom uniwersalny, wskazując m.in., że ekspansję form ustrojowych należy odróżniać od ekspansji jakiegoś narodu. Plany wsi i miast nie mogą nam mówić nic o narodowości ich mieszkańców. Podkreślał też, że germanizacja terenów słowiańskich nie wynikała z zalewu jej przez ludność niemiecką, ale była następstwem procesów politycznych i kulturowych trwających długi czas, zatem kolonizacja mogła być jednym z czynników germanizacji, ale z pewnością nie jedynym⁸⁴.

Działalność na polu badań zachodnich musiała być chyba jednak skuteczna, skoro spotkała się z reakcją ze strony niemieckiej, która bacznie ją obserwowała. Wskażę tu dwa przykłady. Po pierwsze, wiele z tekstów z *Roczników* (m.in. autorstwa K. Tymienieckiego, Z. Wojciechowskiego, L. Koczego) było potajemnie tłumaczonych i udostępnianych niemieckim badaczom przez Publikationsstelle działającą przy Pruskim Tajnym Archiwum Państwowym⁸⁵. Po drugie, kiedy rozpocznie się we wrześniu

⁸¹ Na problem obecności w polskiej myśli zachodniej wątków narodowych, przejętych zresztą po 1945 r. przez władze komunistyczne, zwracał uwagę zwłaszcza P. Małajczyk, *Polska myśl zachodnia w polityce komunistów polskich*, *Przegląd Zachodni* 1997, z. 3, s. 15-36; por. też M. Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2001.

⁸² J. Kostrzewski, *Czasy przedhistoryczne Pomorza*, *Roczniki Historyczne* 3, 1927, s. 10-11. Trzeba tutaj niestety przypomnieć, że autor brał udział w szykanowaniu studentów żydowskich na uniwersytecie (M. Michalski, *Antyżydowskie postawy i działania na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym*, w: *Wyparte historie. Antysemityzm na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1939*, Poznań 2022, s. 151-152, 545, 549).

⁸³ Na temat języka ówczesnych prac naukowych w Polsce i w Niemczech zob. uwagi J.M. Piskorskiego, *Przeciw nacjonalizmowi w badaniach naukowych nad przeszłością stosunków polsko-niemieckich*, *Przegląd Historyczny* 81, 1990, z. 1-2, s. 319-324.

⁸⁴ K. Tymieniecki, rec. z pracy R. Köttschkego i W. Eberta, *Roczniki Historyczne* 13, 1937, z. 2, s. 370-376. Wnioski te są wciąż aktualne, zob. J.M. Piskorski, *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i w początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, wyd. 2, Poznań 2005.

⁸⁵ J. Baumgart, Co tłumaczyła „Publikationsstelle”, *Przegląd Zachodni* 1948, nr 1, s. 44-63; tenże, *Tajna organizacja nauki niemieckiej*, *Przegląd Zachodni* 1947, nr 11-12, s. 969-980; M. Szukała, *Pruskie archiwa państwowe a niemieckie badania wschodnie (deutsche Ostforschung) w okresie międzywojennym XX wieku (1918-1939). Między nauką a politycznym zaangażowaniem*, Szczecin-Warszawa 2011, s. 91-99 (tam starsza literatura).

1939 r. okupacja niemiecka, czasopismo miało być, zdaniem K. Tymienieckiego, świadomie niszczone przez okupanta, sam zaś redaktor spotkał się z reperkusjami w trakcie przesłuchania w październiku 1939 r.⁸⁶ Roczniki były też oczywiście czytane i omawiane przez badaczy niemieckich⁸⁷. Padały z ich strony również głosy, które wysoko oceniały np. prace K. Tymienieckiego, w tym i te publikowane w Rocznikach. Trzeba tu wskazać przede wszystkim wspomnianego już H.F. Schmidta⁸⁸.

Oczywiście w tym krótkim artykule, także z uwagi na stan zachowanych materiałów archiwalnych, nie udało się zapewne przedstawić całej działalności Roczników w kontekście badań zachodnich. Ważne jest jednak, że udało się na podstawie nielicznych uratowanych z pożogi wojennej archiwaliów, a nie tylko samych publikacji, będących końcowym efektem procesu wydawniczego, dotknąć wielu kwestii wewnętrznych Towarzystwa Miłośników Historii Ziem Zachodnich (Towarzystwa Miłośników Historii) w Poznaniu i samych Roczników, dostrzegając szczegóły, które wcześniejszych badaczy nie zainteresowały lub zostały przez nich pominięte. Pozwoliło to z większą dokładnością odtworzyć proces powstawania, prac redakcyjnych oraz prowadzonych w związku z tym dyskusji merytorycznych i organizacyjnych. Jako postulat na przyszłość stawiam przeprowadzenie dogłębszej analizy historiograficznej treści samych Roczników, na którą w tym artykule zabrakło miejsca, podobnie jak na porównanie poruszanych w nich tematów z innymi czasopismami polskimi – jak choćby *Kwartalnik Historyczny*, lub, pozostając już na podwórku poznańskim, *Strażnica Zachodnia*, *Slavia Occidentalis* czy *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, które ukazywały się tym samym okresie i także były zaangażowane w badania zachodnie. Jeszcze ciekawsze wydaje się porównanie ich do wydawnictw niemieckich⁸⁹.

Wszystkie wspomniane wyżej czasopisma oraz liczne wydawnictwa zwarte prezentowały obfity dorobek badań zachodnich, wychodzących zwłaszcza ze środowiska poznańskiego. To jego przedstawiciele, publikujący przed wojną na łamach Roczników, a potem ich uczniowie, tworzyli główne ośrodki naukowe zajmujące się po 1945 r. historią nowo nabytych ziem (Z. Wojciechowski w Instytucie Zachodnim, G. Labuda na Uniwersytecie Poznańskim i w Instytucie Historii PAN, K. Górski na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, J. Widajewicz na Uniwersytecie Jagiellońskim) oraz budowali i zasilali kadrowo rozmaite instytucje naukowe na tych ziemiach (stacje Polskiego Towarzystwa Historycznego, muzea, archiwa, w końcu zaś uczelnie wyższe)⁹⁰. Trudno oczywiście wyodrębnić w tym złożonym procesie

⁸⁶ K. Tymieniecki, *Piętnaście lat*, s. 337; tenże, *Wspomnienia*, s. 174 n. Zob. M. Franz, T. Janicki, A. Magowska, *Uniwersytet w czasie wojny 1939-1945*, Poznań 2019, s. 24.

⁸⁷ Np. E. Randt, *Die neuere polnische Geschichtsforschung über die politischen Beziehungen West-Pommerns zu Polen im Zeitalter Kaiser Ottos des Großen*, *Baltische Studien*, Naue Folge 34, 1932, s. 97-157.

⁸⁸ J.M. Piskorski, *Kazimierz Tymieniecki w opiniach historyków niemieckich*, w: *Kazimierz Tymieniecki*, 1990 (jak w przyp. 2), s. 135-142.

⁸⁹ Takie dwustronne spojrzenie postulował swego czasu J.M. Piskorski, rec. z pracy: R. Unterstell, *Klio in Pommern. Die Geschichte der pommerschen Historiographie 1815-1945*, Köln 1996, *Roczniki Historyczne* 65, 1999, s. 267-268.

⁹⁰ B. Wachowiak, *Pomorze w polskich badaniach historycznych lat 1953-2002 (pięćdziesięciolecie Zakładu Historii Pomorza PAN)*, *Acta Cassubiana* 4, 2002, s. 277-294;

konkretne znaczenie samych Roczników Historycznych, ale należy mieć na uwadze ich rolę, jaką grały jako jedno z najważniejszych (a może najważniejsze) czasopismo historyczne w Poznaniu, w formowaniu międzywojennego środowiska badaczy poznańskich, nestorów zakładających Wszechnicę Piastowską oraz ich uczniów, którzy na tych właśnie łamach debiutowali lub publikowali jedne ze swoich pierwszych tekstów, a po 1945 r. mieli wieść prym w badaniach nad ziemiami zachodnimi⁹¹ i je koordynować, jak np. G. Labuda, Witold Hensel, Zdzisław Kaczmarczyk czy też Józef Matuszewski. Z ważnych nazwisk poznańskich historyków zajmujących się badaniami zachodnimi, w Rocznikach brakuje w zasadzie jedynie Józefa Widajewicza⁹².

Na samym końcu warto jeszcze wspomnieć, że na początku 1946 r. podjęto próby reaktywacji Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu, którego celem było, jak wskazano w statucie – szerzenie wiadomości głównie o przeszłości ziem zachodnich Polski, a terenem działania miały być również ziemie zachodnie. Rzec można, że jedynie siłą rozpędu i powojennego entuzjazmu wydano jeszcze pod znakiem Towarzystwa drugi zeszyt tomu XV Roczników, opatrzony datą 1939-1946. Zamieszczony tam artykuł K. Tymienieckiego podsumowującego piętnastolecie czasopisma, datowany jest na kwiecień 1946 r.⁹³, a więc publikacja musiało mieć miejsce w końcówce pierwszej połowy tego roku. Reaktywacja Towarzystwa Miłośników Historii nie została jednak uwieńczona sukcesem. Wobec braku źródeł trudno odpowiedzieć, dlaczego. W spuściznie K. Kaczmarczyka są zachowane bruliony i kopie listów do Urzędu Wojewódzkiego i Zarządu Miejskiego w Poznaniu w sprawie odnowienia Towarzystwa ze stycznia i lutego 1946 r., nie ma jednak na nie odpowiedzi. Być może nigdy ich nie otrzymano, przynajmniej w postaci pisemnej. Być może uznano, czy to na szczeblu politycznym, czy może w samym środowisku naukowym, że w nowych realiach powojennych takie towarzystwo sprofilowane ku szeroko pojętym ziemiom zachodnim nie jest już potrzebne, zwłaszcza że od przełomu 1944 i 1945 r. prężnie działał pod wodzą Z. Wojciechowskiego popierany przez nową władzę Instytut Zachodni, który podjął badania nad, jak je wówczas zwano, Ziemiami Odzyskanymi, a także prowadził szeroką działalność wydawniczą i miał własne czasopismo (Przegląd Zachodni)⁹⁴. W tej sytuacji K. Kaczmarczyk jako

M. B u k i e l, Rola Instytutu Zachodniego w konstruowaniu i dekonstruowaniu Ziemi Lubuskiej jako nowego regionu 1945-1948, *Przegląd Zachodni* 2019, nr 3, s. 19-36; P. M i g d a l s k i, The Beginnings of Polish interest in the early medieval past of Kołobrzeg (until the end of the 1950s), *Przegląd Zachodni* 2020, Special Issue, s. 61-78; t e n ż e, Kazimierz Ślaski jako pionier badań historycznych nad Pomorzem Zachodnim. Przyczynek do życiorysu polskiego historyka oraz badań zachodnich w latach 1945-1956, *Roczniki Historyczne* 87, 2021, s. 147-170; t e n ż e, Jak Pommern stało się Pomorzem.

⁹¹ Zob. np. G. S t r a u c h o l d, Myśl zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945-1957, Toruń 2003; P. P r z y b y ł a, Narracje (i) infrastruktury. „Mit Ziemi Odzyskanych” w pamięci politycznej wczesnej Polski Ludowej (na przykładzie Góry św. Anny i Ślęzy), Poznań 2016.

⁹² W okresie poznańskim (międzywojennym) publikował on w Rocznikach jedynie recenzje. Zob. J. L e ś n y, Józef Widajewicz, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010, s. 285-296; P. M i g d a l s k i, *Słowiańszczyzna*.

⁹³ K. T y m i e n i e c k i, *Piętnaście lat*, s. 337.

⁹⁴ Zob. M. B u k i e l, *Rola*, s. 19-36, tam też dalsza literatura.

prezes Towarzystwa Miłośników Historii oraz Franciszek Paprocki jako sekretarz zwrócili się 4 VI 1946 r. do Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o przejęcie z powodów finansowych *Roczników Historycznych* i wydawanie ich „począwszy od tomu XV, zeszyt 3”⁹⁵. Zeszyt taki nigdy się wprawdzie nie ukazał, ale zasłużone Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk otwarło jednak od tomu XVI za rok 1947 kolejny, trudny, jak się wkrótce miało okazać, rozdział w trwających do dziś dziejach *Roczników Historycznych*.

BIBLIOGRAFIA

- Baumgart J., Co tłumaczyła „Publikationsstelle”, *Przegląd Zachodni* 1948, nr 1.
 Baumgart J., Tajna organizacja nauki niemieckiej, *Przegląd Zachodni* 1947, nr 11-12.
 Bukiel M., Rola Instytutu Zachodniego w konstruowaniu i dekonstruowaniu Ziemi Lubuskiej jako nowego regionu 1945-1948, *Przegląd Zachodni* 2019, nr 3.
 Chodera J., Literatura niemiecka o Polsce w latach 1918-1939, Katowice 1969.
 Deutsche Ostforschung und polnische Westforschung im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik. Disziplinen im Vergleich, red. J.M. Piskorski, J. Hackmann, R. Jaworski, t. I, Osnabrück-Poznań 2002.
 Deutschland und Polen. Beiträge zu ihren geschichtlichen Beziehungen, red. A. Brackmann, München-Berlin 1933.
 Dobosz J., Z Kielc przez Kraków i Warszawę do Poznania. Kazimierz Tymieniecki i jego działalność na Uniwersytecie Poznańskim przed II wojną światową, *Kronika Miasta Poznania* 2019, nr 1 (Uniwersytetowi na stulecie).
 Eberhardt P., Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej, Lublin 2004.
 Franz M., Janicki T., Magowska A., Uniwersytet w czasie wojny 1939-1945, Poznań 2019.
 Gąsiorowski A., Kazimierz Tymieniecki jako organizator życia naukowego. Przyczynki do biografii, w: Kazimierz Tymieniecki (1887-1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej, Poznań 1990.
 Gehrke R., Der polnische Westgedanke bis zur Wiedererrichtung des polnischen Staates nach Ende des Ersten Weltkrieges, Marburg 2001.
 Górski K., Autobiografia naukowa, red. W. Sieradzan, Toruń 2003, s. 36-37.
 Górski K., Wspomnienie o środowisku historycznym Poznania lat trzydziestych, w: Polskie Towarzystwo Historyczne 1886-1986. Zbiór studiów i materiałów, Wrocław 1990.
 Grodecki R., Zachorowski S., Dąbrowski J., *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. I-II [1926], wyd. 2, Kraków 1995.
 Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400, t. I-III, red. S. Kutrzeba, Kraków 1933-1939.
 Kaczmarczyk K., rec. z pracy Übersicht über die Bestände des Geheimen Staatsarchivs zu Berlin-Dahlem, *Roczniki Historyczne* 10, 1934, z. 2.
 Kaczmarek J.E., Prinke A., Żywot długi, pracowity i spełniony. Profesor Józef Kostrzewski (1885-1969) – prehistoryk, patriota, Europejczyk, Poznań 2023.
 Der Kampf um die Weichsel. Untersuchungen zur Geschichte des Polnischen Korridors, red. E. Keyser, Stuttgart 1926.
 Kazimierz Tymieniecki (1887-1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej, red. J. Strzelczyk, Poznań 1990.
 Kazimierz Tymieniecki. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci mistrza nauk mediewistycznych, red. J. Nikodem, Poznań 2019.

⁹⁵ Brulion i kopia pisma do Urzędu Wojewódzkiego z 21 I 1946, brulion pisma do Zarządu Miejskiego z 22 II 1946, statut TMH (załącznik), pismo do PTPN z 4 VI 1946 r. (ArchPANPń, sygn. P.III-35, j. 217, k. 1-11).

- Kochanowska-Wojciechowska J., Stosunek Śląska do Polski i Czech w latach 1320-1339, *Roczniki Historyczne* 4, 1928.
- Koczy L., Dagome iudex, Schinesghe i Awbaba, *Roczniki Historyczne* 12, 1936.
- Koczy L., Kilka uwag o najstarszych dziejach Pomorza, *Roczniki Historyczne* 8, 1932.
- Konieczny W., Kresy zachodnie w myśli politycznej Jana Ludwika Popławskiego, *Studia Historyczne* 29, 1986.
- Kortus B., Der polnische Westgedanke und die Geographie, w: *Deutsche Ostforschung und polnische Westforschung im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik. Disziplinen im Vergleich*, t. I, Osnabrück-Poznań 2002.
- Kostrzewski J., Czasy przedhistoryczne Pomorza, *Roczniki Historyczne* 3, 1927.
- Kötzschke R., Ebert W., *Geschichte der ostdeutschen Kolonisation*, Leipzig 1937.
- Kowalenko W., rec. z pracy Zantoch, *Roczniki Historyczne* 13, 1937.
- Kowalenko W., Rola grodów w osadnictwie wczesnohistorycznym i średniowiecznym, *Roczniki Historyczne* 13, 1937.
- Krzoska M., Für ein Polen an Oder und Ostsee. Zygmunt Wojciechowski (1900-1955) als Historiker und Publizist, Osnabrück 2003.
- Kwilecki A., Tomaszewski W., Poznań jako ośrodek myśli zachodniej w dwudziestoleciu międzywojennym, w: *Polska myśl zachodnia w Poznaniu i Wielkopolsce. Jej rozwój i realizacja w wiekach XIX i XX*, Warszawa-Poznań 1980.
- Labuda G., Kazimierz Tymieniecki jako redaktor *Roczników Historycznych*, *Roczniki Historyczne* 35, 1969.
- Labuda G., Początki państwa polskiego w historiografii polskiej i niemieckiej, w: *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii*, cz. 1, Poznań 1974.
- Labuda G., Postłowie. Kazimierz Tymieniecki jako badacz dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej, w: *K. Tymieniecki, Kształtowanie się społeczeństwa średniowiecznego (Polska na tle Słowiańszczyzny zachodniej)*, t. II, Poznań 1996.
- Leśny J., Józef Widajewicz, w: *Wybitni historycy wielkopolscy*, wyd. 2, Poznań 2010.
- Łahoda M., *Zachodnia granica Polski*, Warszawa 1918.
- Łowmiański H., *Zagadnienia roli Normanów w genezie państw słowiańskich*, Warszawa 1957.
- Madajczyk P., Polska myśl zachodnia w polityce komunistów polskich, *Przegląd Zachodni* 1997, z. 3.
- Matysiak J., Kazimierz Kaczmarczyk 1878-1966. Archiwista i historyk, Poznań 2020.
- Michalski M., Antyżydowskie postawy i działania na Uniwersytecie Poznańskim w okresie międzywojennym, w: *Wyparte historie. Antysemityzm na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1939*, Poznań 2022.
- Migdański P., Kazimierz Śląski jako pionier badań historycznych nad Pomorzem Zachodnim. Przyczynek do życiorysu polskiego historyka oraz badań zachodnich w latach 1945-1956, *Roczniki Historyczne* 87, 2021.
- Migdański P., Jak Pommern stało się Pomorzem, w: *Kultura – tożsamość – rozwój. 75-lecie polskiego Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2020.
- Migdański P., Polskie zapomniane syntezy dziejów Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej schyłku XIX w., w: *Słowianie połabscy. Studia z zakresu archeologii, historii i językoznawstwa*, Toruń 2021.
- Migdański P., Słowiańszczyzna północno-zachodnia w historiografii polskiej, niemieckiej i duńskiej, Wodzisław Śląski 2019.
- Migdański P., The Beginnings of Polish interest in the early medieval past of Kołobrzeg (until the end of the 1950s), *Przegląd Zachodni* 2020, Special Issue.
- Migdański P., When did the first Polish rulers take the Pomerania? The history of certain paradigm in the Polish historiography, w: *Poland, Pomerania and Their Neighbours' Shaping of Medieval European Civilisation (10th-12th Centuries)*, Wrocław 2020.
- Migdański P., Wizyta polskich naukowców w Szczecinie i w Wolinie w 1935 roku, *Roczniki Historyczne* 84, 2018.

- Mroczo M., *Polska myśl zachodnia 1918-1939 (Kształtowanie i upowszechnienie)*, Poznań 1986.
- Mroczo M., *Ziemie dzielnic pruskiej w polskich koncepcjach i działalności politycznej 1864-1939*, Gdańsk 1994.
- Myśliński K., Kazimierz Tymieniecki jako historyk Połabszczyzny i Pomorza, w: Kazimierz Tymieniecki (1887-1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej, Poznań 1990.
- „Nie zgaśnie pamięć o Waszej pracy”. Założyciele Uniwersytetu Poznańskiego, red. A. Pihan-Kijasowa, D. Konieczko-Słowińska, Poznań 2016.
- Nodzyński T., „Strażnica Zachodnia” 1922-1939. Źródło do dziejów myśli zachodniej w Polsce, Zielona Góra 1997.
- Okulewicz P., „Nie dopuszczajcie do swych dusz trucizny”. „Wielka polityka” na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919-1935, *Kronika Miasta Poznania* 2019, nr 1 (Uniwersytetowi na stulecie).
- Pentek Z., *Historia poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w latach 1925-1939*, Poznań 2025.
- Pentek Z., *Teodor Tyc (1896-1927). Biografia*, Poznań 2012.
- Pestrykov O., *Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400 Polskiej Akademii Umiejętności. Historiograficzne studium przypadku, Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej* 14, 2022.
- Piotrowski B., *O Polskę nad Odrą i Bałtykiem. Myśl zachodnia i badania niemcoznawcze Uniwersytetu Poznańskiego*, Poznań 1987.
- Piskorski J.M., Bogata twórczość krótkiego życia. Zamiast posłowania, w: T. Tyc, *Z średniowiecznych dziejów Wielkopolski i Pomorza*, Poznań 1997.
- Piskorski J.M., „Deutsche Ostforschung” und „polnische Westforschung”, *Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte* 1, 1996.
- Piskorski J.M., Kazimierz Tymieniecki w opiniach historyków niemieckich, w: Kazimierz Tymieniecki (1887-1968). Dorobek i miejsce w mediewistyce polskiej, Poznań 1990.
- Piskorski J.M., *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i w początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, wyd. 2, Poznań 2005.
- Piskorski J.M., *Polish myth zachodnia and German Ostforschung. An attempt at a Comparison*, w: *German Scholars and Ethnic Cleansing 1919-1945*, New York – Oxford 2005.
- Piskorski J.M., *Przeciw nacjonalizmowi w badaniach naukowych nad przeszłością stosunków polsko-niemieckich*, *Przegląd Historyczny* 81, 1990, z. 1-2.
- Piskorski J.M., rec. z pracy R. Unterstell, *Klio in Pommern. Die Geschichte der pommerschen Historiographie 1815-1945*, Köln 1996, *Roczniki Historyczne* 65, 1999.
- Przybyła P., *Narracje (i) infrastruktury. „Mit Ziemi Odzyskanych” w pamięci politycznej wczesnej Polski Ludowej (na przykładzie Góry św. Anny i Słęży)*, Poznań 2016.
- Randt E., *Die neuere polnische Geschichtsforschung über die politischen Beziehungen West-Pommerns zu Polen im Zeitalter Kaiser Ottos des Großen*, *Baltische Studien*, Neue Folge 34, 1932.
- Rudnicki S., *Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność*, Warszawa 1985.
- Sikorski T., Wątor A., *Liga Narodowa w zaborze pruskim i jej działacze*, Warszawa 2021.
- Strauchold G., *Myśl zachodnia i jej realizacja w Polsce Ludowej w latach 1945-1957*, Toruń 2003.
- Strzelczyk J., Niemcy i stosunki polsko-niemieckie w życiu i twórczości Kazimierza Tymienieckiego, w: Kazimierz Tymieniecki. W pięćdziesiątą rocznicę śmierci mistrza nauk mediewistycznych, Poznań 2019.
- Szukała M., *Pruskie archiwa państwowe a niemieckie badania wschodnie (deutsche Ostforschung) w okresie międzywojennym XX wieku (1918-1939). Między nauką a politycznym zaangażowaniem*, Szczecin-Warszawa 2011.
- Ślepówroński T., *Polska i wschodni-niemiecka historiografia Pomorza Zachodniego (1945-1970). Instytucje – koncepcje – badania*, Szczecin 2008.

- Śliżewski P., Dorobek i znaczenie Heinricha Felixa Schmida (1896-1963) w kontekście polsko-niemieckiego dialogu historyków w latach międzywojennych i powojennych, 2024, niepublikowana rozprawa doktorska obroniona na Uniwersytecie Szczecińskim.
- Tomasiewicz J., W poszukiwaniu nowego ładu. Tendencje antyliberalne, autorytarne i profaszystowskie w polskiej myśli politycznej i społecznej lat 30. XX w. Piśmudczycy i inni, Katowice 2021.
- Tymieniecki K., Ludność wiejska w krajach połabskich i pomorskich w wiekach średnich, *Slavia Occidentalis* 1, 1921.
- Tymieniecki K., Piętnaście lat „Roczników Historycznych” (1925-1939), *Roczniki Historyczne* 15, z. 2, 1939-1946.
- Tymieniecki K., Pomorze i Polska, *Strażnica Zachodnia* 1, 1922.
- Tymieniecki K., Pomorze za Bolesławów, *Roczniki Historyczne* 3, 1927.
- Tymieniecki K., Preface, w: *History of Polish Pomerania*, Poznań 1929.
- Tymieniecki K., rec. z prac L. Koczego, *Roczniki Historyczne* 9, 1933.
- Tymieniecki K., rec. z pracy J. Widajewicza, *Roczniki Historyczne* 10, 1934.
- Tymieniecki K., rec. z pracy R. Kötzschkego i W. Eberta, *Roczniki Historyczne* 13, 1937, z. 2.
- Tymieniecki K., rec. z pracy Zantoch, *Roczniki Historyczne* 13, 1937.
- Tymieniecki K., Sprawozdanie z ekspedycji naukowej do Wolina w dniach 28 i 29 października 1935, *Roczniki Historyczne* 11, 1935.
- Tymieniecki K., VII Międzynarodowy kongres historyczny, *Roczniki Historyczne* 9, 1933.
- Tymieniecki K., W sprawie Wolina, *Roczniki Historyczne* 11, 1935.
- Tymieniecki K., Wielkopolska jako kolebka państwa polskiego, *Roczniki Historyczne* 1, 1925.
- Tymieniecki K., Wspomnienia z jesieni 1939, Wrocław 1972.
- Wachowiak B., Pomorze w polskich badaniach historycznych lat 1953-2002 (pięćdziesięciolecie Zakładu Historii Pomorza PAN), *Acta Cassubiana* 4, 2002.
- Wątor A., Miejsce problematyki morskiej w programach polskich stronnictw politycznych do 1918 roku, w: *Morze i problematyka morska w polskiej myśli politycznej (XIX–XXI wiek)*. Studia i rozprawy, Szczecin 2014.
- Wielkopolska w przeszłości, red. K. Tymieniecki, Poznań 1926.
- Wierzbicki A., Jak powstało państwo polskie? Hipoteza podboju w historiografii polskiej XIX i XX wieku, Warszawa 2019.
- Wojciechowski Z., Jeszcze słowo o Wolinie, *Roczniki Historyczne* 11, 1935.
- Wojciechowski Z., Kilka słów o Wolinie, *Roczniki Historyczne* 10, 1934.
- Wojtkowski A., Dziesięć lat pracy Towarzystwa Miłośników Historii w Poznaniu, *Roczniki Historyczne* 8, 1932, z. 1.
- Zakrzewski S., Bolesław Chrobry Wielki, Lwów 1925, wyd. 2, Kraków 2000.
- Zakrzewski S., Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego, Warszawa [1921], wyd. 2, Kraków 2006.
- Zakrzewski S., Niemcy i Polska, *Kwartalnik Historyczny* 48, 1934.
- Zakrzewski S., Okres do schyłku XII w., w: *Historia Polski*, cz. 1: Wiek średni, Warszawa 1920 (*Encyklopedia polska*, t. V, cz. 1).
- Zamorski K., Przez profesjonalizację do międzynarodowej ekumeny historyków. Historiografia polska na międzynarodowych kongresach nauk historycznych w latach 1898-1938, Kraków 2021.
- Zantoch. Eine Burg im deutschen Osten, red. A. Brackmann, W. Unverzagt, Leipzig 1936.
- Zaremba M., Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce, Warszawa 2001.
- Zaremba P., Wspomnienia prezydenta Szczecina 1945–1950, Poznań 1980.
- Żak J., Słowianie i Germanie w prahistorii polskiej i niemieckiej, w: *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii*, cz. 1, Poznań 1974.

Roczniki Historyczne as an organ of Polish Western studies in the interwar period

Summary

The article analyses the role and significance of *Roczniki Historyczne* (Historical Annals) in the years 1925–1939 in the context of Polish Western studies. The journal, founded on the initiative of Kazimierz Tymieniecki, was published by the Society of History Lovers in Poznań. The author presents the political and scholarly background of the journal's creation, the process of its organisation and financing, as well as the role it played in discussions with German Ostforschung. The articles published in *Roczniki Historyczne* focused on Greater Poland, Pomerania, Silesia, East Prussia, and Germany as a whole, often presenting polemical viewpoints against German theses. Reviews of German publications and responses to those questioning Poland's rights to the western territories of the Second Republic occupied an important place. Between 1925 and 1939, 19% of the texts dealt with broadly understood Western issues, with a predominance of Pomeranian and German topics. An important activity was the exchange of publications with German institutions, which gave Poznań historians access to literature and enabled them to engage in polemics. The article emphasises that despite its patriotic and sometimes nationalistic tone, *Roczniki Historyczne* retained its scholarly character. After World War II, the journal's authors played a key role in shaping research on the so-called Recovered Territories. However, an attempt to reactivate the Society of History Lovers in 1946 failed, and the Poznań Society for the Advancement of Arts and Sciences took over the publication of the periodical. The paper is the first detailed study showing both the thematic content and the editorial background of *Roczniki Historyczne* in the interwar period, placing it in the broader context of Polish-German historiographical disputes.

Translated by Rafał T. Prinke